

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Bevezetés a transzilvanológiába

– Oh, yes, Transylvania! – bólogatott a londoni metróállomáson minket útbaigazító hölgy.

Mély levegőt vettem, és lélekben készültem a szépelgő helyeslésre: Yes, Dracula! Műveltségem fitogtatása végett gondolatban még azt is hozzátettem: Wonderland!

– There are many Hungarians. And bears.

Döbbenetes pillanat volt. Egyrészt az, hogy végre egy londoni, aki meg tudja mutatni, melyik út viszen Budára a Tower Bridge-hez, másrészt, hogy a nőnek szemmel láthatóan volt humora, harmadrészt, hogy nem erre a folytatásra számítottam. Valósággal rettegni kezdtem, hogy ő többet tud nálam-nálunk Erdélyről, hogy egy többmilliós metropoliszban kifogtam azt az egyetlen elvetemültet, aki megszállott módon foglalkozik a transzilvanológia vélt vagy valós tudományával.

Addig még rendben volna a dolog, hogy felsoroljam a fontosabb történelmi fordulópontokat, esetleg idézzek íróktól-szerzőktől, akiket megihletett a mesebeli környezet, de mi olyat tudnék mondani neki, ami túlmutat a kürtőskalács lyukán, és ami lényegre törőbb, mint a különös étkezési (és nem csak étkezési) szokások, vagy az etnikai alapú sértődések sora.

A hölgytől már rég elköszöntünk, amikor a nyüzsgő brit fővárosban továbbgörgettem magamban a kérdéseket, és mind közül leginkább ezt az egyet: Mi vagy te, Erdély?

Szándékosan nem úgy tételezem a kérdést, hogy nekem mit jelent Erdély fogalma. A szülőföld személyes megfogalmazá-

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés másodéves hallgatója és a nagyváradai Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játéktér és a Várad közölte. Morzsák című első dramolettjét az Oberon Csőszínház vitte színre (2012), Szent László csudáttetei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

sa természetes része a nagytotálnak, hiszen a tényszerű tudásanyagon kívül közvetlen tapasztalataink szervezik a hazánkról alkotott képet. Mindenekelőtt a különböző közösségekkel való találkozások, amelyek az érzékszervi észlelésen felüli benyomásokkal gazdagítanak minket. Az ilyenformán életre hívott megállapítások érvényessége azonban legalább két ponton vitatható.

Egyrészt, ha azt hallom, Erdély, akkor léteznie kell egy olyan szellemiségnek, amely az ilyen „szerintemből” és „úgy gondolomokból” óhatatlanul kimarad, mert több, mint a személyes viszonyulások összege. Annál is inkább, mert léteznie kell egy olyan hiteles képnek, amelynek objektivitása nem ragad meg egy földrajzi leírás szintjén, ugyanakkor jótékony távolságban tart mindenféle emberi szenvedélyeséget – szépelgést és búslakodást egyaránt.

Másrészt szembe kell néznünk azzal a fajta heterogenitással, ami miatt talán nem is beszélhetünk egy egységes közösségről, csakis közösségekről. Innen nézve pedig adja magát a kérdés: hány közösséggel kell kapcsolatba kerülni ahhoz, hogy érvényes következtetésre tudjak jutni Erdély mibenvoltát illetően?

Az „Itt es jobb, mint Csíkban” állítólagos sírfelirat és mítosz-társai könnyen teremtenek napirendet az ide érkezőnek és az itt lakónak, hiszen az egyes csoportok érdekellentéte hírértéket képviselhet. A híradások napirendjén a mitológia következőképpen újra- és újrateremti magát, és úgy látszik, ettől az ördögi körtől sem a közélet, sem pedig a művészet nem tud szabadulni.

Döbbenetes, hogy az elmúlt huszonöt évben Erdélyben nem jöttek létre, vagy ha vannak is, egymástól elszigetelten léteznek azok a fórumok, amelyek keretet nyújtanának az értelmiségi réteg valós érvek mentén folytatott vitájának. Nem létezik Erdély „Svájca”: egy olyan független terület, ahol a politikai hovatartozás vádja nélkül lehessen gondolkodni.

A művészetek terén hasonló a tapasztalat: a tekintélyes hagyományú intézmények nagy része a rendszerváltás óta nem volt képes magához térni, a központosított, állami fenntartású szervezetek pedig bizonytalanul egyensúlyoznak a közönségigény és a valódi műhelymunka között. Érdekes megfigyelni a kortárs erdélyi (magyar) drámairodalom helyzetét, amelyet tematikus szinten a kollektív sebnyalogatás trendje ural. A közelmúltban sikert befutott szövegek újszerűségét a kritika abban az ironikus viszonyulásban ragadta meg, amely azonban éppen az általa működtetett humor természete miatt könnyen átbillen (ön)tetszelgésbe. A nyelvi szint ezt imperatívuszokban jelzi: a katego-

rikus kijelentések (pl.: „Ez egy álom. Ebben élünk mi.”) azonban magánmitológiák részét képezik, és nem alkalmasak a befogadó megértését feltételező kritikai attitűd kimunkálására.

Mindezt összefoglalva úgy is fogalmazhatunk, hogy hiányoznak a radikális szembenézés intézményei. Ezen a ponton visszajutunk az eredeti kérdéshez: mivel kell szembenézni? Mi vagy te, Erdély?

Nem fordíthatók le a hétköznapi konfliktusok nyelvére, tehát nem is kerülnek napirendre azok a közösségek egymáshoz való viszonyulásában tételeződő töréspontok, amelyek súlyosabb és alapvetőbb kérdésekkel szembesítenek minket. Ritkán beszélünk például arról, hogy az együtt élő közösségeket rendkívül eltérő élménykészlet jellemzi. A románokról tudni véljük, hogy önérzetük gerincét a magyarellenesség képezi; de a szászok, a zsidók, vagy éppen a szlovákok történeteiről még ennyit sem gondolunk.

Azonban saját anyanyelvi közösségünket tekintve sem állunk éppen jól: mi a helyzet a Partiummal?

A kettő – Erdély és Partium – nem ugyanaz. A különbségre leginkább az egyetemen döbbsentem rá. Valósággal kulturális sokként éltük meg, hogy hiába beszélünk egy nyelven, *mégsem beszélünk egy nyelvet*. Fonetikai, lexikális és szintaxis szintű eltérések egyaránt megnehezítették az egymással való kommunikációt; aztán,

minekutána a partiumiakat gyakran érte a „táposság” vádja, lassan ők is rászoktak a *murkozásra*.

Amin jókat derültünk ezekben a helyzetekben, az sarokpontja lehet önmeghatározásunknak. Azt már ugyanis Wittgenstein óta tudjuk, hogy nyelvünk határai világunk határait jelölik ki, tehát hogy nyelvünk és identitásunk kölcsönös meghatározottságban léteznek.

A nyelvi szintű, evidens különbségeken kívül azonban számot kell vetnünk a szocializációs szintű eltérésekkel is, amelyek egy része a tradíciókhoz való viszonyulás problémáját veti fel, más részük pedig a kulturális referenciák hangsúlyeltolódásaira kérdez rá. Így például szemléletes és ugyanakkor meghökkentő belegondolnunk, hogy a két tájegységnek mások a hősei – hiszen történeteiket alapvetően más személyek és más benyomások írták. Ami Erdélyben Ábel, az a Partiumban a Tv-Maci vagy Kudlik Júlia (ez utóbbi olyannyira, hogy még a román anyanyelvűek számára is érthető referenciát jelent). A földrajzi és technológiai feltételek két eltérő pop-kulturális tapasztalati horizontot munkáltak ki, amelyeket csak ideiglenesen közelítettek egymáshoz az olyan törekvések, mint a Román Televízió Magyar Adása, vagy éppen a Sütő-féle sorsközösség-élmények. A globalizáció felől tekintve ezek a feltevések nevetségesnek tűnhetnek, viszont a társadalom működése nem hagyhatja figyelmen kívül mindezeket a jelenségeket. Egy partiumi és egy erdélyi befogadó ugyanazt a jelet eltérő módon értelmezheti, éppen azért, mert különbözőek a kulturális referenciái. Az üzenetek finomhangolása a fogyasztói társadalom fogalomkészletében is jelentős szerepet játszik, ugyanis az élménykészlet az értékrendet, így a szükségletek rangsorát is megszabja.

A szórványtelepülésekre, de a nem tömbmagyar és a nem magyar többségű településekre is jellemző tapasztalat a mássággal való mindennapos szembesülés. Az egyén személyes és „hivatalos” élete között állandó konfliktust generál a nyelvhasználat gyakorlata: míg a családi és baráti életet többnyire az anyanyelv szervezi (a szórványtelepülések esetében ez kérdéses), addig az ügyintézés nyelve a román. Ezzel szemben az átlagos erdélyi (különösképpen székelyföldi) polgár esetében ez a feszültség nem vagy alig érzékelhető; azaz csökken a másságnak való kitettség lehetősége.

Mindezek azt jelenthetnék, hogy a partiumi nem mondhatja magáról, hogy erdélyi? Mikortól válik az ember az erdélyiség részévé? Mi hát az erdélyiség határélménye?

Erre alighanem a két tájegység más-
ságra adott reakciója válaszol: az elutasítás.

A partiumi magyar azért utasíthatja el a másságát, mert konfliktusának megoldását csak a feszültséggerjesztő elem megszüntetésében látja. Ennek a maga rendjén három megnyilvánulási formáját különböztethetjük meg: egyfelől a távolságtartást és gyűlöletet, amely érdekkellentétekre és etnikai kérdések szintjére butítja az önmeghatározás válságát; másfelől az emigrációt; harmadrészt az asszimilálódást.

Az erdélyi magyar számára a másságtól való tartózkodás a komfortzónán belül maradást jelentheti, ami a maga rendjén biztosítani látszik a közösség jövőjét. A hagyományokhoz ragaszkodó társadalom a másságot veszélyforrásként érzékeli, ennél fogva útja az a fajta gyűlölet, amely egy tökéletes zárványt eredményez. Ebben a zárványban elszorvadnak a más közösséggel fenntartott kapcsolatok s virágzanak a belterjesség különböző formái, amely aztán hosszú távon úgyszintén kiveti magából az embereket.

Határélményekről beszélve ismételtelen felmerülhet a magánmitológiák kérdése. A határélmény azonban sorsfordító jellegénél fogva komplex

tapasztalat, amelynek szubverzivitása lényegileg ellentmond minden sztereotipizálási folyamatnak.

Évekkel később immár Nagyváradon keveredtem olyan helyzetbe, hogy saját hovatarozásomra ismét rákérdezzek. December elsején, a románság nagy ünnepén, tehát a magyarság gyásznapján (!) egy néni leszólított az utcán.

Puteti să mă ajutați vă rog să punem afară drapelul? (Tud, kérem, abban segíteni, hogy kitegyem a nemzeti zászlót?)

A másodperc töredékéig hezitáltam, mert a zászlótartó elég magasan volt, én pedig tériszonyos vagyok. Aztán felpattantam a létrára és megtettem, amire kért. Még a létra tetején voltam, amikor belém hasított a tudat, hogy az erdélyiség fogalmi fordulópontjának emléknapján milyen határelmény révén kerültem közelebb a válaszhoz: Mi is vagy te, Erdély?